

در جستجوی کریدورهای دید راهبردی شهر تهران

دکتر مهدی زندیه^۱، مهندس راضیه زندیه^۲

تاریخ دریافت: ۸۹/۳/۱۸ تاریخ پذیرش: ۸۹/۷/۲۴

چکیده:

اهمیت ارزش‌های بصری به عنوان بخش مهمی از کیفیت‌های زیست محیطی سبب شده است تا مناظر استراتژیک شهری، در تشخیص هویت مکانی، عرصه رقابت‌های شهری و تعیین جایگاه بین‌المللی شهر یا کشور به میزان زیادی موثر واقع شوند. به این ترتیب شناخت مناظر استراتژیک شهرهای ایرانی لازم به نظر می‌رسد. مقاله حاضر به دنبال تعریف منظر شهری، مناظر راهبردی شهری، نشانه‌های راهبردی و کریدور دید و بررسی ادبیات موضوع، به همراه نگاهی اجمالی به تجربه‌های خارجی مرتبط، در جستجوی مناظر راهبردی شهر تهران می‌باشد. در این راستا، شناخت عوامل موثر در این گونه از مناظر از الزامات است، لذا با تکیه بر ویژگی‌ها و عوامل موجود در شهر پایتخت، به کشف کریدورهای دید، در حوزه خاصی از شهر تهران پرداخته و در پایان سه دید راهبردی به عنوان کریدورهای دید راهبردی مهم شهر تهران در آن حوزه خاص معرفی می‌گردند. پر واضح است که کشف سایر مناظر راهبردی کلانشهر تهران، زمان و انرژی بیشتری را طلب می‌کند.

واژگان کلیدی:

منظر شهری - نشانه - کریدور دید - راهبردی - تهران

۱. استادیار دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه بین‌المللی امام‌خمينی (ره)

۲. کارشناس ارشد طراحی شهری از دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه

ارزش‌های بصری مهمترین بخش از کیفیت‌های محیطی را تشکیل می‌دهند. کیفیت‌های بصری مطلوب ارتباط مستقیم و سازنده با مطلوبیت ارزش‌ها و کیفیت‌های زیست محیطی یک مکان دارند. دریافت ادراک شهروندان از کیفیت‌های بصری شهر وابسته به معرفی ارزش‌های بصری و سیما و منظر شهری، است که توسط شهروندان مطلوب تلقی می‌شود. در این راستا مباحثی چون خوانایی، حس جهت‌یابی و کیفیت‌های دروازه‌ای نیز از جایگاه ویژه برخوردار است. مهمترین بعد ارزش‌های سیما و منظر شهری پدیده تشخیص هویت مکان است. کیفیت‌های بصری برای شهروندان ایجاد تعلق خاطر نموده و موجب رونق و ارتقای ارزش مکان می‌شود. نقش کلیدی و تاثیر گذار این پدیده در هویت و مطلوبیت یک مکان و جامعه، باعث شکل‌گیری تبعات سازنده آن در اقتصاد مکان و جذب توریسم و طبقه خلاق از نقاط مختلف دنیا می‌شود. بدین ترتیب، کیفیت‌های بصری نه تنها منعکس‌کننده ارزش‌های فوق است، بلکه امروزه در عصر جهانی شدن و رقابت شهرها، می‌تواند سمبل هویت ملی و منطقه‌ای بوده و جایگاه یک کشور را در سطح بین‌المللی تثبیت کند.

با توجه به اهمیت بررسی منظر شهری، بررسی مناظر شهرهای ایرانی به منظور ارتقای کیفیت محیطی و شرکت در رقابت جهانی لازم به نظر می‌رسد. در این راستا پایتخت، تهران، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. مقاله حاضر با هدف تبیین هویت و ارتقای کیفیت محیطی تهران و همچنین تثبیت جایگاه آن در عرصه بین‌المللی در پی کشف کریدورهای دید استراتژیک شهر پایتخت می‌باشد. این نوشتار با انجام مطالعات کتابخانه‌ای و اینترنتی و مطالب برگرفته از درس مبانی نظری طراحی شهری ۲ (دکتر کورش گلکار - دانشگاه شهید بهشتی) به دنبال بیان ادبیات و مفاهیم مرتبط با موضوع بوده است. با توجه به کمبود منابع و پروژه‌های داخلی از منابع و نمونه پروژه‌های خارجی نیز در این زمینه استفاده شده است. در نهایت با بهره‌گیری از مطالب یاد شده، معیارهای لازم جهت تدوین نظریه‌ای در باب شناخت مقصد و مبدا دیدهای استراتژیک تهران بدست آمده است. به منظور کشف کریدورهای دید راهبردی این شهر از مطالعات میدانی و روش تحقیق به کمک طراحی (Research By Design) استفاده شده است و در پایان سه کریدور راهبردی مهم معرفی شده‌اند.

اهمیت منظر شهری استراتژیک تهران حفاظت از کریدورهای مذکور را اجتناب ناپذیر ساخته و اتخاذ تصمیمات کلیدی در این زمینه به ارتقای کیفیت محیطی و تثبیت موقعیت جهانی شهر منجر خواهد شد.

منظر شهری

منظر شهری واژه نوبی در زبان انگلیسی است و چیزی بیش از مجموعه ساختمان‌ها و فضاهای ساخته نشده است.

«منظر شهری» هنر یکپارچگی بخشیدن بصری و ساختاری به مجموعه ساختمان‌ها، خیابان‌ها و مکان‌هایی است که محیط شهری را می‌سازند. مفاهیم منظر شهری اولین بار در قرن ۱۹ میلادی توسط فردریک لا - المستد (حبیب، ۱۳۸۵: ۴۸) و سپس توسط گوردن کالن (Gordon Cullen) در مجله آرشیتکتورال

ری ویو (Architectural Review) عنوان شد. گوردن کالن در کتاب گزیده‌ای از منظر شهری می‌نویسد: «اگر از من خواسته شود که منظر شهری Cityscape را تعریف کنم، خواهم گفت که یک ساختمان معماری، اما دو ساختمان در کنار یکدیگر منظر شهری است؛ زیرا به محض اینکه دو ساختمان در کنار هم قرار می‌گیرند، هنر منظر شهری عرضه می‌شود. مسائلی مانند ارتباط میان ساختمان‌ها و فضای بین آنها بلافاصله اهمیت پیدا می‌کنند. چنانچه این روابط یا نکات در اندازه یک شهر ضرب شود، با هنر محیط سر و کار خواهیم داشت» (کالن، ۱۳۷۷: ۵).

با گذشت زمان نظریات دیگری نیز در این زمینه مطرح شدند. نظریه‌های کنونی، منظر شهری را تنها از بعد زیبایی‌شناسی و یا مطلوبیت فضای شهری مهم ندانسته، بلکه جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی مترتب بر آن را نیز حائز اهمیت تلقی نموده و به عبارت دیگر نمایانگر سطح تمدن و فرهنگ یک جامعه به شمار می‌آورد (طرح تحقیقاتی دانشگاه شهید بهشتی، جلد اول: ۳).

اساساً منظر شهری، سطح تماس (Interface) انسان و پدیده شهر است و از این رو بخش قابل توجهی از دانش و عواطف محیطی شهروندان تحت تاثیر آن شکل می‌گیرد. منظر شهری وسیله‌ای است که شهر را پدیدار می‌کند. به عبارت دیگر ترسیمات تجربیدی طراحان و معماران تنها در قالب منظر شهری است که به تجربه واقعی و انسانی بدل می‌شود. از طریق این واسطه، یعنی منظر شهری است که ابعاد غیرکالبدی شهر امکان بروز و تجلی خارجی پیدا می‌نماید (گلکار، ۱۳۸۵: ۳۸).

توجه به گونه‌های مختلف منظر شهری در مطالعات بصری شهر اهمیت دارد. گونه‌های اصلی منظر شهری شامل منظر گسترده، چشم انداز درونی، مناظر سیمای شهری، کریدورهای بصری است (ذکاوت، ۱۳۸۵: ۳۰). در شکل‌گیری انواع چشم اندازها دو گروه اصلی از عوامل را می‌توان موثر دانست: ۱- ویژگی‌های جغرافیایی ۲- ویژگی‌های الگوهای ترکیب‌بندی عناصر مصنوع در منظر شهری، البته ترکیبی از هر دو عامل فوق را نیز نباید از نظر دور داشت (طرح تحقیقاتی دانشگاه شهید بهشتی، جلد اول: ۲۰۶).

از آنجا که در مقاله حاضر کریدور دید راهبردی مورد بررسی می‌باشد، لذا تعریف این‌گونه از مناظر شهری لازم به نظر می‌رسد. کریدور دید (View Corridor) در حقیقت شامل حوزه‌ای از زمین است که با توسعه ساختمان‌های بلند مرتبه در آن محدوده، دیدهای ارزشمند از بین خواهند رفت (ذکاوت، ۱۳۸۵: ۲۳). با توجه به تعاریف متاخر، این نوع از منظر، ارائه دهنده یک موضوع تعریف شده مجرد است و متمرکز بر یک عنصر معماری با اهمیت و یا نماد فرهنگی شهر می‌باشد. چنین منظر، که موضوع آن اغلب در فاصله دور و یا متوسط قرار دارد، چشم اندازی است که در بین محیط ساختاری و محیط طبیعی قابل حصول است. حفاظت این چشم اندازها موضوع بحرانی این نوع از مناظر است. (تعریف این مناظر با تعریف نشانه برای آن‌ها میسر است) (ذکاوت، ۱۳۸۵: ۲۳). کانون دریافت منظر (مبدا دید)، محور دید، نماد قابل رویت (مقصد دید) از مفاهیم مهم در این گونه از مناظر هستند. کانون دریافت منظر، نقطه‌ای است که امکان دریافت منظر از آنجا فراهم می‌شود. نماد قابل رویت در حقیقت مقصد دید بوده و دید بر آن نقطه متمرکز است. محور دید، ارتباط مبدا و مقصد دید را فراهم

هستند که شامل قابلیت‌های محیط طبیعی و مصنوع و یا وجود نمادها و المان‌های معماری سمبولیک و تاریخی است که حضور و تسلط آنها در سیما و منظر شهری هویت بخش بوده و جوهره و ذات مکان را تشکیل می‌دهد (ذکوات، ۱۳۸۵: ۳۰). به طور کلی، مطالعات راهبردی طراحی شهری دارای پوشش سطح شهر است و تشخیص هویت در این مطالعات یک اصل محسوب می‌شود، زیرا هویت مهمترین رکن ماهیت و ذات مکان است، هویت در برگزیده ارزش‌هایی از محیط طبیعی و مصنوع است که معرف تشخیص شهر در سطح کلان، مناطق و فضای شهری است (همان منبع: ۲۷)؛ بنابراین، در کریدورهای دید راهبردی، نقاط کانونی، نشانه‌های راهبردی هستند که معرف هویت شهر می‌باشند. تشخیص مکان‌های هویت مند که حاوی تأثیرات ذهنی از هویت شهر باشد، از موضوعات کریدورهای دید راهبردی است. نشانه‌های راهبردی باید دارای تأثیرات استراتژیک (Strategic Impact) نیز باشند، این تأثیرات به سه عامل وابسته اند: ۱- گستردگی، به این معنی که بر سطح وسیعی تسلط داشته باشد. ۲- تداوم برای مدتی طولانی است. ۳- غیر قابل بازگشت: تأثیرات عمیقی که برای مدت طولانی بر جای مانده و امکان تغییر ندارند (DEGW, 2002).

بررسی نمونه‌های خارجی

در جستجوی کریدورهای بصری راهبردی شهر تهران، تشخیص انواع نشانه‌های راهبردی، موقعیت قرارگیری آنها در شهر و تشخیص ویژگی‌های کریدور بصری راهبردی، اهمیت دارند. در این راستا، با توجه به کمبود منابع و نمونه پروژه‌های انجام شده در داخل کشور، مطالعه نمونه پروژه‌های خارجی که در زمینه‌ای مشابه انجام گرفته‌اند لازم می‌نماید. لذا بررسی شهرهای لندن (London)، پایتخت انگلستان و کوالالامپور (Kuala-Lumpur)، پایتخت مالزی به عنوان نمونه‌های موردی انجام گرفته است.

می‌کند. در حقیقت، نماد با اهمیت در راستای محور دید از کانون دریافت منظر رویت می‌شود.

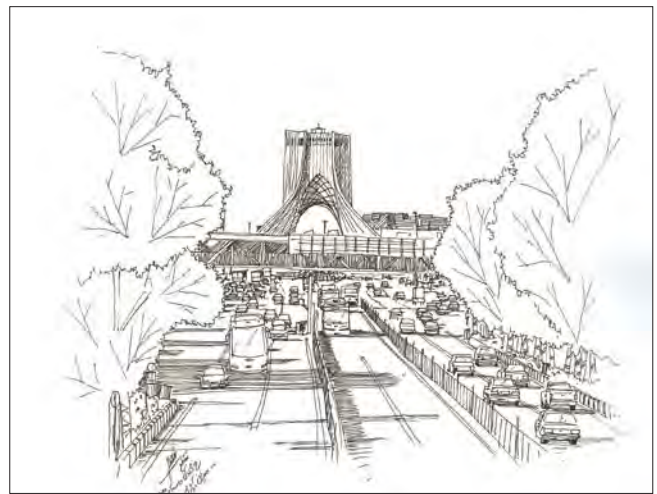
در بررسی انواع چشم اندازها، باید به مسئله چشم اندازهای ثابت و چشم اندازهای در حال حرکت نیز توجه داشت. هر دو نوع این چشم اندازهای شهری در منظر شهری بسیار اهمیت دارند. در درون فضاهای شهری، چشم اندازهای قابل مشاهده از یک نقطه ثابت جایگاه خاصی در منظر شهری دارند، در حالی که چشم اندازهای متغیر در حال حرکت و یا حتی چشم اندازهای جمعیت در یک مسیر حرکت نیز در مطلوبیت منظر شهری دخیل می‌باشند. عناصر جلب کننده در حوزه دید، نزدیکی و دوری عناصر به ناظر، عناصر با ثبات، نشانه‌ها، فضاها، بزرگ، فرم زمین، این عناصر از جزئیات تا کلیات در صحنه‌های مورد رویت موثر واقع می‌شوند. اما همه این‌ها به میزان سرعت حرکت ناظر بستگی دارد. توجه به نشانه‌های شهری اگر سیلوئت روشن و واضحی داشته باشند بیشتر متمرکز می‌شود (طرح تحقیقاتی دانشگاه شهید بهشتی، جلد اول: ۲۰۲). لذا در نظر گرفتن سرعت حرکت، سواره و پیاده در بررسی‌های منظر شهری از ضروریات مطالعه به شمار می‌رود.

با توجه به تعریف کریدور دید (View Corridor)، ارزش چشم انداز یک جاده بخصوص وقتی افزایش می‌یابد که یک نقطه کانونی (Focal Point) برای عابرین پیاده یا رانندگان در انتهای مسیری که به سوی آن حرکت می‌کنند وجود داشته باشد (طرح تحقیقاتی دانشگاه شهید بهشتی، جلد اول: ۱۸۵). در دید محوری اگر قسمتی از ساختمان یا ساختمان‌ها دیده شود، توجه ناظر را بیشتر جذب کرده و او را بیشتر به سمت جلو می‌کشاند. اگر شکل ساختمان انتهای خیابان حالت توقف دهنده کامل در محور ایجاد نماید، مقصد کاملاً آشکار می‌باشد. نقطه کانونی انتهای خیابان می‌تواند یک مجسمه یادمانی هم باشد (طرح تحقیقاتی دانشگاه شهید بهشتی، جلد اول: ۱۸۱).

جهت بررسی کریدور دید راهبردی لازم است که مفهوم این عبارت تبیین شود. منظر راهبردی (Strategic View)، مناظر شهری

شکل ۳- خیابان نصر (گیشا)، دید به برج میلاد

شکل ۲- تقاطع خیابان‌های آزادی و استاد معین، دید به برج آزادی

■ شهر لندن

سند چارچوب مدیریت منظر لندن که به توصیه مدیریت عمران شهری و به سفارش شهردار لندن انجام شده است، با هدف حفظ و مدیریت مناظر راهبردی و کیفیت‌های بصری شهر لندن در مقابل توسعه ساخت و سازهای بلند مرتبه، تدوین شده است. در این سند، دو موضوع مورد مطالعه قرار گرفته است: ۱- موقعیت استراتژیک ساختمان‌های بلند مرتبه در زمینه شهر ۲- ارزیابی سیاست‌های موجود منظر. این دو موضوع به صورت مستقل، اما به موازات یکدیگر بررسی شده‌اند (DEGW: 2002).

در این مطالعه، ساختمان‌های بلند مرتبه و همچنین عناصر هویت‌مند شهر به عنوان نشانه‌های شهری، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. سند مذکور، ساختمان‌های نشانه‌ای را چنین تعریف می‌کند: این اصطلاح به روش‌های مختلف تعریف می‌شود. معمول‌ترین آنها، تعریف ساختمان‌های بلند و منفردی هستند که به عنوان نشانه برای مکان مهمی در ساختار شهر به شمار می‌روند و یک مکان مهم اجتماعی یا فرهنگی و یا کاربری خاصی را شاخص می‌کنند. این ساختمان‌ها معمولاً طراحی ویژه‌ای دارند و از شکل خاصی برخوردارند. ایجاد نشانه‌های شهری با توجه به اصول معماری و طراحی شهری، باعث خوانایی هرچه بیشتر شهر می‌شود. ارزش نشانه در هر مکانی به سه عامل بستگی دارد: ۱- ساختار شهر، مکان‌های مهم در پلان و منظر شهری ۲- جایگاه کاربری‌های عمومی مهم ۳- ارزش‌ها و اتفاقات فرهنگی و تاریخی مهم که در زندگی شهری رخ داده‌اند (همان منبع). در این سند، ویژگی‌های ابنیه بلند مرتبه و ساختمان‌های هویت‌مند نیز آمده است. شکل فیزیکی خاص، انعطاف‌پذیری و کارایی، ایجاد سرزندگی و فشرده‌سازی، امکان دسترسی، کاربرد تکنولوژی در مراحل ساخت و پایداری از ویژگی‌های ساختمان‌های بلند مرتبه به شمار می‌رود. قدمت، ویژگی‌های خاص طراحی و نقش ابنیه در شهر نیز از ویژگی‌های عناصر هویت‌مند شهری معرفی شده‌اند. (همان منبع). سند مذکور، علاوه بر تاکید بر نشانه‌ها، نقش ابنیه بلند مرتبه و عناصر هویت‌مند به عنوان عناصر نشانه‌ای و تأثیرات ابنیه بلند مرتبه در شهر، منظر راهبردی شهر لندن را نیز مورد مطالعه قرار می‌دهد. چهار گونه از منظر شهری در این چارچوب مطرح هستند (DEGW:2002):

۱- منظر گسترده که از پارک‌های مرتفع اطراف شهر قابل رویت است.

۲- منظر درونی که از پارک‌های داخل شهر دیده می‌شوند.

۳- کریدورهای بصری که از رودخانه تایمز قابل رویت است.

۴- دیدهای متوالی که یک تجربه کامل از کل شهر می‌باشند.

سند مذکور ده منظر راهبردی در شهر لندن مطرح می‌کند که از هشت کانون دریافت منظر رویت می‌شوند. هشت منظر به کلیسای سنت پل (St Paul's) و دو دید به کاخ وست مینستر (Westminster) وجود دارد. هشت کانون دریافت منظر، Kenwood, Parliament Hill, Primrose Hill, Westminster Pier هستند. از این هشت کانون، شش کانون از لندن منظر گسترده می‌دهند و دو کانون منظر لحظه‌ای دارند. (آنچه مورد توجه است عناصری هستند که به عنوان نشانه‌های استراتژیک لندن در نظر گرفته شده‌اند. این نشانه‌ها از عناصر هویت‌مند شهر لندن هستند و بر ویژگی‌های ذکر شده منطبق هستند.)

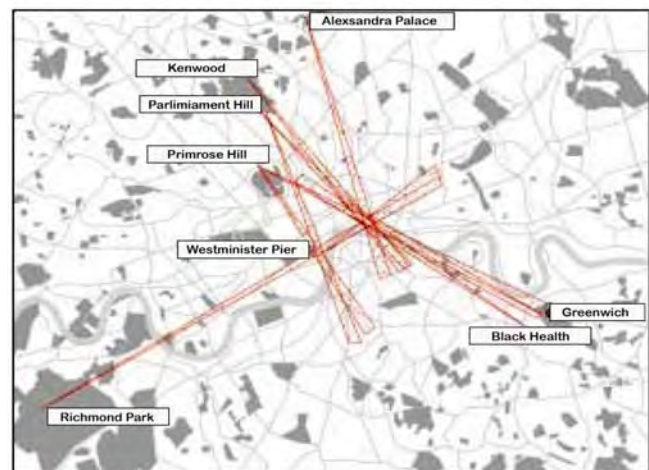
■ شهر کوالالامپور

کوالالامپور شهری با جمعیتی از نژادها و فرهنگ‌های گوناگون می‌باشد. انگیزه اصلی طراحی شهری در کوالالامپور، ایجاد هویتی منحصر به فرد، برای شهر بوده تا به این طریق شهروندان قادر به شناسایی خصوصیات فردی و ویژگی‌های شهر خود باشند. یکی از مشکلات این شهر، عدم وجود تعریف مناسب جهت خوانایی و تمایز کانون‌های دروازه‌ای است، این مسئله موجب گسستگی ارتباط بصری این نقاط با مرکز شهر شده است. طرح ساختاری- راهبردی کوالالامپور با هدف حل این معضل و ارتقای کیفیت بصری شهر، شش کریدور دید از راه‌های اصلی به سمت شهر پیشنهاد می‌دهد. در این راستا دروازه‌های اصلی و نقاط ورودی شهر، به منظور ارتقای حس ورودی به شهر، به عنوان کانون‌های دریافت منظر در نظر گرفته شده و تپه‌های مرتفع و ساختمان‌های مهم نشانه‌ای که موجب سهولت جهت‌یابی و ارتقای خوانایی می‌شوند، به عنوان مقاصد دید مطرح گردیده‌اند. به طور کلی، ارتقای تجربه توالی بصری در طول راه‌های اصلی، تعریف کریدورهای دید موجود و تشخیص کریدورهای دید جدید و کریدور دید در امتداد مسیر راه‌آهن از سیاست‌های اتخاذ شده جهت ارتقای کیفیت بصری این شهر می‌باشند. (Kuala-Lampure Structure Plan 2020)

کریدورهای دید راهبردی شهر تهران

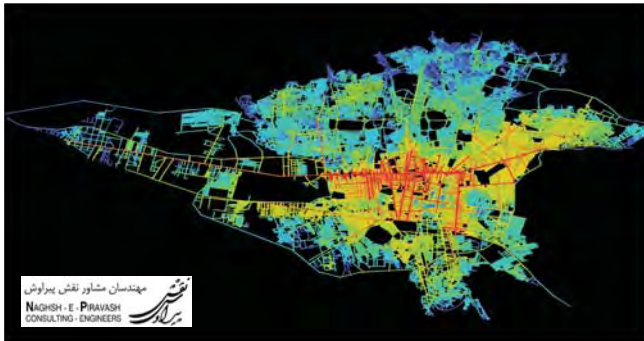
■ محدوده مورد مطالعه از کلان شهر تهران

از آنجا که تهران شهری بزرگ است، انجام مطالعات منظر شهری و کشف کریدورهای دید راهبردی، جهت اتخاذ تصمیمات کلیدی در این کلان شهر از ضروریات است. در این راستا بررسی کریدورهای دید راهبردی در محدوده‌ای از شهر صورت گرفته است که احتمال تردد پیاده و حمل و نقل سواره در آن بیشتر است. بدین منظور، پهنه انتخابی با توجه به نقشه چیدمان فضایی (Syntax) شهر تهران، برگزیده شده است، لذا از درجه همپیوندی بالایی، در سطح شهر برخوردار می‌باشد و این مساله حاکی از آنست که احتمال حضور عابر پیاده در این محدوده بیشتر است. محدوده فوق، محور غربی- شرقی از میدان آزادی تا چهارراه تهرانپارس را شامل می‌شود. اطلاعات بدست آمده از سازمان حمل و نقل و ترافیک شهرداری تهران نیز حاکی از آنست که این مسیر به طول ۱۸/۷ کیلومتر بوده و یکی از پر ازدحام‌ترین مسیرهای تردد

شکل ۴- کریدورهای دید راهبردی در شهر لندن

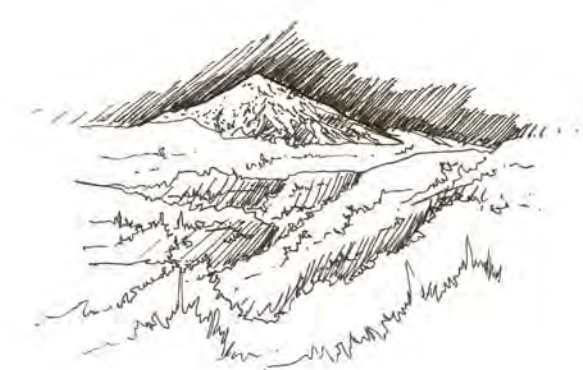
ماخذ: DEGW:2002

شکل ۶- نقشه چیدمان فضایی (Syntax) ماخذ: مهندسان مشاور نقش پیراوش

شکل ۵- نقشه محورهای بحرانی در تهران ماخذ: آرشيو شهرداری تهران

شکل ۷- قله دماوند

شکل ۸- قله توچال

شناسی فعال بوده و هنوز هم گازهای گوگرد از آن متصاعد می‌شود. این قله از برف دائمی پوشیده شده است و در روزهای صاف و آفتابی از شهر تهران دیده می‌شود. قله دماوند از نشانه‌های راهبردی تهران به شمار می‌رود (بختیاری، س، ۱۳۸۵: ۲۵۹).

- **قله توچال**، پس از دماوند، بلندترین قله تهران محسوب می‌شود. این قله با ارتفاع ۳۹۳۳ متر در شمال شهر تهران واقع است و از نقاط زیادی در شهر تهران دیده می‌شود، لذا از نشانه‌های استراتژیک تهران محسوب می‌شود^۱ و موجب سهولت جهت یابی (به خصوص جهت شمال) در شهر می‌شود.

۲- ابنیه بلند مرتبه:

برج میلاد اولین برج مخابراتی که با امکانات فوق العاده در قسمت شمالی تپه گیشا ساخته شده است. این مرکز ارتباطی بین المللی در مقایسه با سایر برج‌های دنیا، رتبه چهارم را از نظر ارتفاع به خود اختصاص داده است. ارتفاع این برج ۴۳۵ متر بوده و شامل هتل ۵ ستاره، مرکز همایش‌های بین المللی و مرکز

خودرو در تهران به شمار می‌رود. بنابراین احتمال حضور وسایل نقلیه در این محور زیاد است. همچنین توجه به حرکت سواره و پیاده و سرعت حرکت در انتخاب حوزه مذکور مد نظر بوده است. حرکت اتومبیل‌ها در این حوزه با سرعت بالایی انجام نمی‌شود و محدوده شامل مسیرهای بزرگراه و تندرو نیست. چنین سرعتی باعث توجه بیشتر افراد به محیط و مناظر پیرامون می‌گردد. با توجه به حجم تردد پیاده و سواره و سرعت حرکت آنها در این حوزه، ضرورت اهمیت مطالعه مناظر موجود در این محدوده آشکار می‌شود. در این راستا، بررسی مفاهیم کریدورهای راهبردی در شهر تهران از ملزومات است. بنابراین در مطالعه حاضر، کشف مقصد و مبدا دید جهت بررسی مناظر راهبردی در اولویت قرار دارد.

نشانه‌های استراتژیک شهر تهران (مقصد دید)

استفاده از تعاریف و مطالعات فوق، به ایجاد نظریه‌ای در مورد کشف کریدورهای دید استراتژیک شهر پایتخت کمک خواهد کرد. همانطور که قبلاً آمده است، کریدور دید به صورت "مناظری که ارائه دهنده یک موضوع تعریف شده مجرد هستند و متمرکز بر یک عنصر معماری با اهمیت و یا نماد فرهنگی شهر می‌باشند" تعریف می‌شوند و کریدور دید راهبردی، در حقیقت دیدهای محوری‌ای هستند که نقاط کانونی آن‌ها، نشانه‌های راهبردی هستند که معرف هویت شهر بوده و دارای تاثیرات راهبردی (Strategic Impact) می‌باشند. با توجه به تعاریف ارائه شده از کریدور بصری و اهمیت نشانه‌های شهری در چنین مناظری، تشخیص نشانه‌های استراتژیک کلان شهر تهران، گام اول در جهت نیل به اهداف مقاله حاضر به شمار می‌رود.

بدین منظور با توجه به مطالعات انجام شده و در نظر گرفتن تعاریف و ویژگی‌های نشانه‌های استراتژیک شهری که در نمونه موردی شهری لندن مورد مطالعه قرار گرفتند، و همچنین عواملی که در شکل‌گیری انواع چشم انداز دخیل هستند (عوامل طبیعی و مصنوعی)، نشانه‌های راهبردی شهر تهران در سه دسته طبقه بندی می‌شوند: ۱- نشانه‌های اکولوژیک، ۲- ابنیه بلند مرتبه، ۳- عناصر هویت‌مند شهر تهران.

۱- نشانه‌های اکولوژیک:

- **قله دماوند** با ارتفاع ۵۶۷۱ متر، در حدود ۱۰۰ کیلومتری شمال خاوری شهر تهران واقع شده است. کوه دماوند که بلندترین قله فلات ایران و بالطبع مرتفع‌ترین کوه‌های کشور ایران می‌باشد، قله‌ای است مخروطی و آتشفشانی است خاموش، که در دوران چهارم زمین

لازم به ذکر است نشانه‌های یاد شده در سه دسته مذکور باعث تسهیل جهت‌یابی شهروندان و گردشگران و ارتقای کیفیت خوانایی در شهر تهران نیز می‌شوند.

■ کانون‌های دریافت منظر (میدا دید)

به منظور بررسی کریدورهای دید راهبردی تهران در محدوده انتخابی (Syntax)، محور غربی - شرقی (از میدان آزادی تا چهارراه تهرانپارس) به عنوان محور اصلی مورد مطالعه در نظر گرفته شده است. اهمیت محور مذکور به لحاظ حجم تردد پیاده و سواره و سرعت حرکت در آن محور بوده است. همچنین این محور، ارتباط دهنده دو کانون دروازه‌های شهر تهران در غرب و شرق این کلان شهر (میدان آزادی و چهار راه تهرانپارس) می‌باشد. به لحاظ محدودیت منابع، کشف کریدورهای دید تهران در این مسیر تنها با مطالعه میدانی این محدوده ممکن می‌باشد. بدین منظور از روش تحقیق به کمک طراحی (Research By Design) استفاده شده است. از آنجا که کاهش سرعت و مکث افراد پیاده و سواره در تقاطع‌ها و گره‌ها بیشتر اتفاق می‌افتد، کلیه مناظر قابل رویت در تقاطع‌ها و گره‌های اصلی موجود در محور مذکور بررسی شده‌اند. ترمینال غرب، میدان آزادی، تقاطع خیابان آزادی و بزرگراه نواب، میدان انقلاب، چهار راه ولیعصر، میدان فردوسی، میدان امام حسین، تقاطع خیابان انقلاب و خیابان

شکل ۱۱- تقاطع خیابان‌های انقلاب و شریعتی

شکل ۱۲- تقاطع خیابان‌های آزادی و خوش

شکل ۹- برج میلاد

تجاری می‌باشد. از طبقه فوقانی برج، تمام سطح شهر تهران قابل رویت می‌باشد.

از آنجا که این ساختمان دارای ویژگی‌های ابنیه بلند مرتبه (مطروحه در مطالعات شهر لندن) می‌باشد، و همچنین از نقاط متعددی در شهر قابل رویت است، لذا در دسته ابنیه بلند مرتبه از نشانه‌های راهبردی شهر تهران به شمار می‌رود (بختیاری، ۱۳۸۵: ۲۶۶).

۳- عناصر هویت‌مند شهر تهران:

بنای یادبود آزادی در سال ۱۳۵۰ در غرب تهران و ابتدای جاده مخصوص تهران - کرج بنا شده است. این برج در ابتدا به عنوان برج شهیدان نامگذاری گردید و پس از پیروزی انقلاب اسلامی به نام برج آزادی یاد می‌شود. وسعت محوطه آن ۵۰۰۰ متر مربع می‌باشد و شامل موزه و مرکز سمعی و بصری است. بلندی آن از سطح زمین ۴۵ متر است و آمیزه‌ای از معماری قدیم و جدید را نمایان می‌سازد.

شکل ۱۰- برج آزادی

این ویژگی‌ها و همچنین نقش آن به عنوان دروازه غربی تهران، این نماد را در ردیف عناصر هویت‌مند تهران جای می‌دهد. قابلیت رویت این نماد از نقاط مختلف و همچنین نقاط مرتفع شهر در سطح گسترده‌ای فراهم بوده و در اذهان همه مردم این شهر دارای جایگاه ویژه‌ای است (بختیاری، ۱۳۸۵: ۲۶۵).

دریافتی از دو دروازه ورودی به قرار زیر هستند:

۱- **میدان آزادی:** امکان رویت قله دماوند، قله توچال و برج میلاد از این نقطه وجود دارد. از آنجا که برج آزادی، خود نیز از نشانه‌های راهبردی شهر تهران به شمار می‌رود، دریافت مناظر راهبردی از این نقطه به سمت دیگر نشانه‌های راهبردی، درحقیقت ارتباط و تعاملی بین نشانه‌های راهبردی این کلان شهر برقرار می‌کند. این میدان به عنوان یک کانون راهبردی دریافت منظر، با کلیه نشانه‌های راهبردی شهر تهران دارای ارتباط بصری است.

۲- **چهارراه تهرانپارس:** قله دماوند از این نقطه به صورت کاملاً واضح دیده می‌شود. رویت این قله مرتفع از تقاطع خیابان‌های انقلاب و شریعتی امکان‌پذیر می‌شود، ولی تسلط بلندترین قله ایران بر پایتخت این کشور از ترمینال شرق به شدت آشکار محسوس است.

نتیجه‌گیری

مطالعه حاضر در راستای نیل به هدف کشف کریدورهای دید راهبردی شهر تهران، به بررسی چهار دید قابل رویت از دو کانون دریافت منظر پرداخته است. در این زمینه میدان آزادی و چهارراه تهرانپارس با نقش دروازه‌ای به عنوان میدا دید بررسی شده‌اند. از دیدهای مذکور، سه کریدور دید راهبردی از میدان آزادی و تنها یک کریدور دید راهبردی از چهارراه تهرانپارس بدست آمده است. با توجه به پتانسیل‌های عملکردی (وجود فرودگاه، ترمینال و پایانه اتوبوسرانی شهری)، ادراکی (وجود برج آزادی به عنوان نماد ورودی دروازه شهر و نشانه راهبردی شهر پایتخت و همچنین رویدادهای تاریخی و خاطرات جمعی شهروندان از دروازه غربی تهران) و بصری (ارتباط بصری این نشانه با سایر نشانه‌های راهبردی شهر تهران در کریدورهای دید راهبردی قابل دریافت از این مبدا) موجود در میدان آزادی، این‌طور نتیجه‌گیری می‌شود که این میدان به لحاظ راهبردی دارای اهمیت بیشتری نسبت به دروازه شرق تهران (چهارراه تهرانپارس) است. لذا مهمترین کریدورهای دید راهبردی شهر تهران، در محدوده انتخاب شده برای این مطالعه، از دروازه غربی پایتخت (میدان آزادی) قابل رویت می‌باشند و دید به قله دماوند، قله توچال و برج میلاد را شامل می‌شوند.

شکل ۱۵ - اغتشاش دید سواره، به دلیل وجود کابل‌های اتوبوسهای برقی چهارراه تهرانپارس، دید به قله دماوند

شریعتی و ترمینال شرق و چهارراه تهرانپارس از جمله نقاط مورد بررسی بوده‌اند. در بعضی از این کانون‌ها هیچ محور دیدی به نشانه‌های راهبردی شهری وجود ندارد، میدان انقلاب از جمله نقاطی است که در این دسته جای می‌گیرد. در بعضی نقاط نیز نشانه‌های راهبردی به خصوص برج میلاد و قله دماوند قابل رویت هستند. به عنوان مثال برج میلاد از تقاطع خیابان آزادی و بزرگراه نواب دیده می‌شود و قله دماوند از میدان امام حسین قابلیت رویت دارد.

از آنجا که هدف از مقاله حاضر کشف کریدورهای دید راهبردی می‌باشد، با توجه به تعریف منظر راهبردی، لازم است تا کانون‌های دریافت منظر نیز دارای اهمیت ویژه بوده و هویت و خصیصه‌های راهبردی شهر را عرضه نمایند. بنابراین، با مرور تجربیات شهر کوالامپور و نظر به اهمیت دروازه‌های شهری، از کلیه نقاط بررسی شده، تنها به کانون‌های دروازه‌ای موجود در این محور به عنوان کانون‌های دریافت منظر راهبردی پرداخته می‌شود. از آنجا که ترمینال غرب، فرودگاه مهرآباد و همچنین پایانه اتوبوسرانی داخل شهری در مجاورت میدان آزادی قرار دارند و ترمینال شرق نیز در چهارراه تهرانپارس (انتهای خیابان دماوند) واقع می‌باشد، همچنین جاده‌های بین شهری دارای ارتباط مستقیم با نقاط مذکور هستند، این گره‌های شهری به عنوان کانون‌های ورودی و خروجی شهر مطرح شده و دارای نقش دروازه‌ای هستند. دروازه‌های مذکور در حقیقت از اولین نقاط شهری به شمار می‌روند که مسافران، گردشگران و ... به آن قدم می‌گذارند و شناختی کلی و اولیه از شهر پیدا می‌کنند. مناظر قابل رویت از دروازه‌ها، نشان دهنده هویت شهر می‌باشند و ویژگی‌های راهبردی یک شهر را به تصویر می‌کشند. مناظر

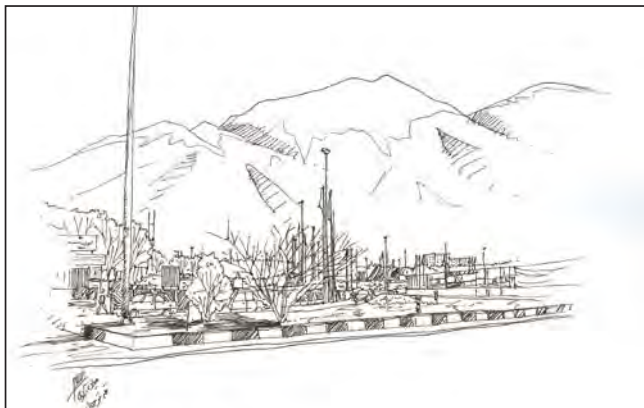
شکل ۱۳ - میدان آزادی، دید به قله دماوند

شکل ۱۴ - چهارراه تهرانپارس، دید به قله دماوند

برخوردار است و در اولویت قرار دارند، بنابراین انجام اقداماتی جهت خوانایی سایر کانون‌های استراتژیک شهر تهران مثل دروازه شرقی (چهارراه تهرانپارس) ضروری به نظر می‌رسد. این نوشتار با جمله‌ای از "گوردن کالن" آغاز شد، بسیار مناسب است که آن را را با سخن حکیمانه‌ای از وی در این خصوص به پایان بریم: «زمانی که شما نوت‌های خود را تعریف نکرده و یک دستورالعمل موزیکال برای آن تنظیم نکرده‌اید، هرگز قادر به نواختن یک آهنگ نخواهید بود، حتی یک آهنگ ساده تا چه رسد به موازات».

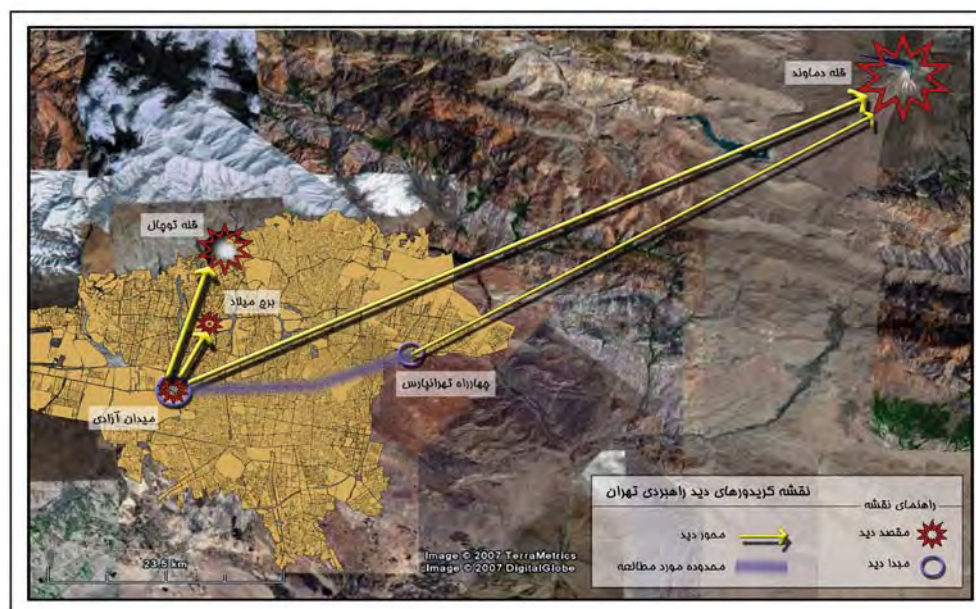
لازم به ذکر است که به لحاظ وسعت کلان شهر تهران و محدودیت زمان، این مقاله با توجه به معیارهایی خاص و در بخش محدودی از شهر تهران بررسی شده است. پر واضح است که در نظر گرفتن سایر معیارها و مطالعه دیگر بخش‌های این کلان شهر، منجر به کشف کریدورهای دید راهبردی جدیدتری خواهد شد. از آنجا که مناظر استراتژیک شهر به خصوص شهر پایتخت در کلیه ابعاد اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، گردشگری و... اهمیت داشته و سبب تثبیت موقیت جهانی کشور خواهد شد، لذا لازم است تا از توسعه‌های سریع، بدون برنامه و شتابزده جلوگیری شود. تصمیمات و سیاست‌های کلیدی شهر در راستای حذف موانع بصری اتخاذ گردند و معیارها و ضوابطی جهت حفظ کریدورهای دید راهبردی، ارائه شوند. به منظور بررسی کریدورهای دید استراتژیک، شناخت کانون‌های مبدا و مقصد از اهمیت زیادی

شکل ۱۷- میدان آزادی، دید به قلعه توچال

شکل ۱۶- میدان آزادی، دید به برج میلاد

شکل ۱۸- نقشه کریدورهای دید راهبردی شهر تهران

فهرست منابع

- بختیاری، سعید (۱۳۸۵)، اطلس کامل تهران، موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی، واحد پژوهش و تالیف گیتاشناسی.
 حبیب، فرح (۱۳۸۵)، طراحی منظر شهر در گذر تاریخ، مجله آبادی، شماره ۵۳.
 ذکاوت، کامران (۱۳۸۵)، چارچوب استراتژیک مدیریت بصری شهر، مجله آبادی، شماره ۵۳.
 کالن، گوردن (۱۳۷۷)، گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
 گلکار، کورش (۱۳۸۵)، مفهوم منظر شهری، مجله آبادی، شماره ۵۳.
 مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری، طرح تحقیقاتی «بررسی عناصر و عوامل موثر در شکل‌گیری سیمای شهری»، دفتر اول - ماهیت منظر شهری، جلد اول - مفهوم و انواع آن مرفولوژی عناصر سازنده و ترکیب‌بندی، دفتر فنی آموزشی و پژوهشی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی.

Appleyard, D., Lynch, K. and Myer, J. (1967). The View From The Road. MIT Press.

Cowan, Robert. (2007) The Dictionary of Urbanism. Streetwise Press London.

DEGW (2002). London's Skyline. Views and High Buildings for The Greater London Authority.

Kuala-Lumpur Structure Plan 2020 Urban Design & Landscape , 14-19

Mc Cluskey, Jim (1992). Roadforms & Townscape. Butterworth- Heinemann Ltd. Oxford